

Türkiye’de Yapılmış Medya ve İletişim Çalışmaları Doktora Tezlerinde Teknoloji ve İnsan İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Mehmet Emin BABACAN*

“Tanrıların temsilcisi akıl, zeka, öngörü ve muhayyile gücü bahşedilen, yaratılmışların kralı, yeryüzünün dostu ve koruyucusu olan insanoğlunun tahtı sallanmaktadır; insanoğlu gücünü yitirme ve aklını (mind) kendi yaptığı makinelere kaptırma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış durumdadır”
(George Frankl, 2003, s. 216)

Öz

Bu çalışma Türkiye’de medya ve iletişim çalışmalarının müstakil bir alan olarak daha belirgin hale geldiği son yarım yüzyılda yapılmış doktora tezlerinde iletişim teknolojileri ve insan ilişkisinin nasıl kurulduğuna odaklanmaktadır. Bu anlamda YÖK veri tabanında ‘iletişim teknolojileri, yeni iletişim teknolojileri, medya ve iletişim’ anahtar kelimeleri etrafında yapılan arama sonucunda ulaşılan tezlerde genelde teknoloji, özelde iletişim teknolojileri ve insan ilişkisinin ele alınma biçimi araştırılmaktadır. Makalede farklı tarih, üniversite ve ana bilim dallarında yürütülmüş yirmi iki doktora tezinin ‘konu, amaç, kapsam ve yöntem’ başlıkları etrafında iletişim teknolojileri ve insan ilişkisinin ele alınma biçimlerine odaklanılarak Türkiye’de yürütülen medya ve iletişim çalışmalarına ilişkin bir değerlendirme yapılmaktadır. Nicel-nitel içerik analizi tekniği ile elde edilen bulgular sonucunda tezlerin hemen hepsinde iletişim teknolojileri ve insan ilişkilerinin farklı biçimlerde ele alındığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte değerlendirilen tezlerde insanın varoluşsal konumunun az sayıda tezde tartışılmaya açıldığı, buna karşılık yeni iletişim teknolojilerine ilişkin daha çok farklı kavram, kurum, sektör, süreç gibi alanlarda değişim ve etki boyutlarının çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya ve İletişim, İletişim Çalışmaları, İletişim Teknolojileri, Teknoloji, İnsan

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, emin.babacan@marmara.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0469-0075>

An Evaluation on Relations Between Technology and Humans in Media and Communication Studies Dissertations in Turkey

Mehmet Emin BABACAN

Abstract

This study focuses on the establishment of relations between communication technologies and humans in doctoral dissertations conducted in the last fifty years, when media and communication studies have become prominent as an independent field in Turkey. In this sense, it seeks to reveal the way in which technology in general and the relations between communication technologies and humans in particular have been tackled in doctoral dissertations. The dissertations have been identified through a keyword search in the YÖK database including “communication technologies,” “new communication technologies,” and “media and communication”. This article provides a general evaluation of media and communication studies conducted in Turkey by focusing on the way in which twenty-two doctoral dissertations, completed in different universities and departments in different time intervals, have approached the relationship between communication technologies and humans on the basis of subject, purpose, scope and method. The data obtained through qualitative-quantitative content analysis method reveals that they have each handled the question in different ways. At the same time, this article has concluded that only a few studies have focused on the existential status of humans, while there has been more focus on change and impact in various areas of new communication technologies such as different concepts, institutions, sectors and processes.

Keywords: Media and Communication, Communication Studies, Communication Technologies, Technology, Human

Giriş

Türkiye’de son yüzyılda teknoloji ve iletişim kavramları, iletişim araçları, iletişim eğitim-öğretimine ilişkin tartışma, araştırma ve çalışmalar hacimli bir literatür oluşturmaktadır. Fakat bununla birlikte ‘iletişim’ kavramının temel soy-kütüğünde yer alan en temel husus olarak ‘teknoloji ve insan’ ilişkisinin işlenme biçimi, Türkiye’nin modernleşme serüveninde görülen diğer pek çok konu/kavram gibi yarım ve yüzeysel kalmıştır. ‘Teknoloji ve insan’ ilişkisi bir bakıma Türkiye’de modernleşme serüveninin de okunabileceği, bu yönüyle etraflı ve devamlı bir okumayı gerektiren bir husus olarak durmaktadır. Zira Osmanlı’nın son döneminde Batı ile ilgili tartışmaların ve bilim, teknoloji, ilerleme gibi konuların merkezinde zımnen teknoloji ve insan ilişkisinin bulunduğu ifade edilebilir. Aynı şekilde Cumhuriyet döneminde de bireysel ve toplumsal değişimin ve muasır medeniyet seviyesine ulaşmanın en önemli göstergesi teknolojiye ve buna bağlı olarak iletişim teknolojilerindeki gelişme ve ilerlemeler olduğu belirtilebilir.¹

Son yüzyılda daha çok iletişim bilimleri kavram, kurum ve eğitimine ilişkin oluşan müktesebatın temelinde çoğunlukla teknoloji, özellikle iletişim teknolojilerindeki değişim ve dönüşüm yer almaktadır.² Buna ilaveten ‘iletişim’ kavramı çoğunlukla iletişim teknolojilerinin (medya) gelişimi ile paralel düşünülmüş ve hatta birbirinin yerine rahatlıkla kullanılmıştır.³ Ayrıca iletişim çalışmalarına ilişkin bazı akademik çalışmalarda, özellikle lisansüstü tezlerde söz konusu iletişim araçları ve içeriklerinin birey ve toplum nezdinde nasıl alımlandığı, tüketildiği, etkilerinin neler olduğu vb. üzerinde durulmuştur.⁴ Daha özeldede ideolojik (Marksist, Feminist) bir perspektifle iletişim araçlarına eleştirel bir parantezden bakan çalışmalarda ise iletişim araçlarının ‘toplumsal iktidar biçimleri’nin bir aparatı olarak nasıl işlev gördüğü vurgulanmıştır.⁵

1 Ahmet Cemil Ertunç, *Cumhuriyetin Tarihi*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000; Nazife Güngör, *Cumhuriyet Döneminde İletişim, Kurumlar, Politikalar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.

2 Levent Yaylagül, *Kitle İletişim Kuramları; Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul: Dipnot Yay., 2006; Marshall McLuhan, *Gutenberg Galaksisi; Tipografik İnsanın Oluşumu*, İstanbul: YKY, 2014.

3 Ünsal Oskay, *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, İstanbul: Der Yay., 2000; Nurettin Güz, ‘Cumhuriyet Döneminde İletişim’, *Cumhuriyetin 80.Yılı Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, yayına haz. Hale Şıvgın, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını, 2006; Cengiz Anık, *Dijital Medyanın Ekonomi Politikası*, Cengiz Anık (ed.), Ankara: Nobel Yay., 2020.

4 Oya Tokgöz, *Televizyon Reklamlarının Anne-Çocuk İlişkisine Etkisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1982; Himmet Hülür ve Cem Yaşın, *Yeni Medya; Kullanıcının Yükselişi*, Ankara: Ütopya Yay., 2016; Ali Toprak vdğr., *Toplumsal Paylaşım Ağı; Facebook, Görülüyorum Öyleyse Varım*, İstanbul: Kalkedon Yay., 2009.

5 Nilüfer Timisi, *Dijital: Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler*, İstanbul: Kalkedon Yay., 2016; Funda Başaran, *İletişim ve Emperyalizm; Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi-Politikası*,

Özetle Türkiye’de medya ve iletişim çalışmaları, özelde lisansüstü çalışmalarda gerek daha betimsel, keşfedici, ilişkisel ve açıklayıcı çalışmalar, gerekse daha ideolojik bir perspektifle eleştirel yaklaşımlar ‘teknoloji ve insan’ ilişkisini daha çok sonuçlar üzerinden okumuş; felsefi olanı/varoluşsal olanı ise kısmen eksik bırakmıştır. Buna ilaveten günümüzde hızla gelişen yapay zeka, robotik ve genetik teknolojiler karşısında insanın evren içerisindeki varoluşsal durumuna ilişkin farklı disiplinlerden bazı çalışmalar yürütülmekle birlikte, özellikle medya ve iletişim çalışmaları etrafında daha yoğun çalışmaların yürütülmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu araştırma Türkiye’de teknoloji ve insan ilişkisinin nasıl kurulduğuna ilişkin son yarım yüz yıl içerisinde medya ve iletişim çalışmaları etrafında yürütülmüş doktora tezlerine odaklanmaktadır. Araştırma, YÖK veri tabanında ‘iletişim teknolojileri, yeni iletişim teknolojileri, medya ve iletişim’ anahtar kelimeleri etrafında yapılan arama sonucunda ulaşılan tezlerde teknoloji ve insan ilişkisinin ele alınma biçimini merkezine koymaktadır. Makalede nicel-nitel içerik analizinden yararlanılarak farklı tarih, üniversite ve ana bilim dallarında tamamlanmış, yeni iletişim teknolojileri paydasında yirmi iki doktora tezinin ‘konu, amaç, kapsam ve yöntem’ başlıkları etrafında teknoloji ve insan ilişkisinin ele alınma biçimlerine odaklanılarak bir tartışma yürütülmektedir.

Modern Dönemde Teknoloji ile Kurulan İlişki

Modern öncesi dönemde mekanik el aletleri veya basit makineler gündelik hayatta insanların hayatlarını kolaylaştırmak anlamında çağın ihtiyacına göre bulunmakta ve geliştirilmekteydi. Fakat modern dönemde özellikle Sanayi Devrimi’nden sonra teknik alet ve araçlar hem form hem de anlam itibarıyla büyük bir dönüşüm geçirmiştir.

Sanayi devriminden önce üretim temelde insan tarafından gerçekleştirilen ve (insani) bir aktivitedir. Genelde müstakil olarak yapılırdı; üretici kendi zamanında çalışır ve az çok diğerlerine bağımlı olmadan kendi tarzında iş yapar, ürün üretirdi. Kullandığı aletler ve gerçekleştirdiği uygulamalar, handiyse kendi ellerinin uzantıları gibiydi. Bilek gücü, el emeği becerileri ve zekası işin başından sonuna kadar üretimi en ince ayrıntılarına kadar belirlerdi. (...) Ancak sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan yeni durumda üretici usta’nın ayağını sağlam basacağı bir yer kalmamıştı artık; çünkü birim üretim sürecinin en küçük alanı bile kendisinin kontrol edemeyeceği kadar büyümüş ve genişlemiş, insani ve mekanik üretim enstrümanları arasındaki ilişki, köklü bir dönüşüme uğramıştı.⁶

İstanbul: Ütopya Yay., 2015; Mukadder Çakır, *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü*, İstanbul: Ütopya Yay., 2014.

6 George Frankl, *Batı Uyarlığı*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Açılım Kitap, 2003.

Söz konusu bu köklü dönüşüm sadece teknik düzeyde bir gelişme olmadığı gibi, salt üretim-tüketim ilişkilerinde küçük bir form değişikliği de değildi. Bu büyük dönüşüm, Batı dünyasının yaşadığı bir dizi makro zihinsel, felsefi dönüşümün bir izdüşümü olarak okunmalıdır.⁷ Zira Batı'da Matbaa, Rönesans, Reform, Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali gibi temel değişim-dönüşüm süreçlerinde teknik/teknoloji daha düşünsel bir sürecin ürünü olarak okunmaktadır. Başka bir ifade ile bilimin, felsefenin, hatta metafiziğin değişim ve gelişim serüveni ile paralel düşünülmektedir.⁸

Bu anlamda denilebilir ki; teknik/teknolojik gelişme, Tanrı ve onun tasarımı olan evren içerisindeki insanın somut başarısı olarak konumlanmaktadır. Zira insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak yaşanan söz konusu bu değişimlerin merkezinde insanın kurumsallaşmış dinî düşünce ile ve temelde Tanrı ile girdiği kavga bulunmaktadır.⁹ Gilson ve Baron'ın da kullandığı üzere alan literatüründe geçtiği haliyle kavga kavramı, daha çok Tanrının kurduğu bir evren tasarımı ve buna ilişkin bilginin yine Tanrısal verili bilgi olmasına karşılık gelmektedir. Buna karşılık insanın rasyonel aklını merkeze alarak elde edeceği bilgi ile Tanrıyı, kendisini, eşyayı, evreni yeniden anlaması, yorumlaması ve bilgiyi somutlaştırması gerekmektedir.¹⁰ Batı dünyasının Aydınlanma sonrası ilerlemeyi bilimsel bilgi ve teknolojiye eşitlediği yaklaşımı, XX. yüzyıla gelindiğinde doğal olarak iletişim teknolojilerini de tartışmanın merkezine taşımıştır.¹¹ Bu anlamda iletişim, iletişim araçları (medya), enformasyon, mesaj, kişiler arası iletişim vb. daha birçok konu ve kavram XX. yüzyılın iletişim çalışmaları müktesebatını oluşturmaktadır.¹²

Batı dünyasında özellikle Kıta Avrupası'nda teknoloji ve insan merkezli tartışmaların görece yukarıda belirtilen daha varoluşsal bir çerçevede yürütüldüğü

7 Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, İstanbul: Ötüken Yay., 1999; Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İstanbul: İletişim Yay., 2004; Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, İstanbul, İletişim Yay., 2010; Lewis Mumford, *Teknik ve Uygarlık*, İstanbul: Açılım Kitap, 2017.

8 Anton C. Zijderveld, *Soyut Toplum*, çev. Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yay., 1985; Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, İstanbul: Ötüken Yay., 1999; Rene Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, İstanbul: İnsan Yay., 2016.

9 Etienne Gilson, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, İstanbul: Açılım Kitap, 2005; S. W. Baron, *Modern Milliyetçilik ve Din*, İstanbul: Açılım Kitap, 2007.

10 Gilson, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*; Baron, *Modern Milliyetçilik ve Din*; S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din*, İstanbul: Hece Yay., 2007.

11 Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, İstanbul: Kabalcı Yay., 1995.

12 Burak Özçetin, *Kitle İletişim Kuramları; Kavramlar, Okullar, Modeller*, İstanbul: İletişim Yay., 2018; Levent Yaylağül, *Kitle İletişim Kuramları; Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul: Dipnot Yay., 2006.

belirtilebilir.¹³ Dolayısıyla medya ve iletişim, özelde iletişim teknolojilerine ilişkin tartışmaların daha düşünsel, entelektüel ve daha makro bir perspektifle yürütüldüğü belirtilebilir. Bu anlamda Avrupa merkezli teknoloji tartışmaları daha felsefi sorgulamalar iken, ABD merkezli (Chicago Okulu ve sembolik etkileşimi odağa alan kuramlar, deneysel iletişim araştırmaları ve bunu odağa alan kuramları gibi) teknoloji ve iletişim çalışmaları daha teknik, tecimsel, pragmatik ve teknolojinin sonuçlarına, çıktıklarına dair çalışmalar yürütmüşlerdir.¹⁴ Bu gelişmelerin, akademik ve entelektüel tartışmaların ortaya çıktığı kurumsal yapı olarak üniversite ve gerçekleştiği Batı akademik dünyası ile bunun dünyanın diğer kültürel havzalarına yansımaları da önemli bir konu olarak hem Batı'da hem de Batı-dışı dünyadaki akademik çalışmaların konusu olmaktadır.¹⁵ Bu yönüyle bu çalışma Batı dışı dünyada Türkiye ölçeğinde iletişim teknolojilerinin serüvenine odaklanan bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Türkiye’de İletişim Teknolojilerinin Serüveni

Türkiye’de son yüzyılda teknoloji konusu, kimi zaman Türkiye ve Türk modernleşmesi ile Batılılaşma serüveninin en önemli faktörü olarak görülmüştür.¹⁶ Kimi zaman Batı’nın tefessüh (çürümüş) etmiş teknik uygarlığının bir aracı olarak terakkiye (gelişme-ilerleme) mani olduğu düşünülmüştür.¹⁷ Kimi zaman yeni kurulmuş olan Cumhuriyet rejiminin meşruiyetini sağlayacak dil ve araçlarını üreten bir imkân olarak görülmüştür.¹⁸ Kimi zaman ticari, siyasi, dinî, ideolojik alanlarda reklamın, pazarlamanın ve propagandanın etkili bir aracı olarak kabul görmüştür.¹⁹ Teknoloji etrafında yürütülen söz konusu bu genel tartışmalar, çalışma konumuzun sınırlarını aşması nedeniyle, daha özelde medya ve iletişim parantezinde yeni iletişim teknolojileri çerçevesinde yürütülen çalışmalar olarak sınırlandırılmıştır. Bu anlamda Türkiye ölçeğinde medya ve iletişim çalışmaları etrafında yeni iletişim teknolojileri tartışmaları ve literatürü, önemli bir birikim oluşturmakla birlikte hem Avrupa hem de Amerika tecrübelerine ilişkin önemli

13 Mumford, *Teknik ve Uygarlık*; Martin Heidegger, *Teknik ve Dönüş Özdeşlik ve Ayrım*, çev. Necati Aça, Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2019; Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yay., 2010.

14 Oya Morva, *Chicago Okulu*, İstanbul: Doruk Yay., 2013; Burak Özçetin, *Kitle İletişim Kuramları; Kavramlar, Okullar, Modeller*, İstanbul: İletişim Yay., 2018.

15 Hasan Aksakal, “Reception of the Frankfurt School in Turkey: Past and Present”, *Zeitschrift für Globalgeschichte und vergleichende Gesellschaftsforschung*, sy. 31/5, 2021, s. 249-266.

16 Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, İstanbul: Dergah Yay., 2013; Fatih Ertugay, *Türk Modernleşmesi- Nesnelere ve Semboller*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021.

17 M. Ertugrul Düzdağ, *Üstad Ali Ulvi Kurucu- Hatıralar*, İstanbul: Med Kitap, 2010.

18 Gülseren Adaklı, *Türkiye’de Medya Endüstrisi, Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ankara: Ütopya, 2006.

19 Alaattin Çağıl, *Sosyal Medya ve Dijital Pazarlama*, İstanbul: Dikeyksen Yay., 2017.

izler taşımaktadır.²⁰ Bu anlamda mevcut literatürde daha tarihsel ve toplumsal otantik bir müktesebatin oluşturulamadığı, büyük ölçüde Batı'da gelişen, üretilen literatür ve tecrübenin ülkemize aktarıldığının altı çizilmelidir.²¹ Bununla birlikte ülkemizde yeni iletişim teknolojileri etrafında her geçen gün sayısı artan çalışmalarda özgün boyutları ve tartışmaları ile kimi çalışmalar olmakla birlikte²² ülkemizin tarihsel, kültürel ve sosyolojik farklı boyutlarının çalışılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Yöntem

Çalışma kapsamında Türkiye'de iletişim teknolojilerinin mevcut birikiminin görülebileceği bir alan olarak; YÖK veri tabanında²³ son yarım yüz yıl içerisinde 'iletişim teknolojileri, yeni iletişim teknolojileri, medya ve iletişim' başlıkları etrafında yürütülmüş doktora tezlerine odaklanılarak bir tartışma yürütülmektedir. Doktora tezlerinde teknoloji ve insan ilişkisinin varoluşsal boyutları yüksek lisans tezlerinden daha kapsamlı ve nitelikli işlenebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle belirtilen anahtar kelimeler, özeldir yeni iletişim teknolojileri başlığı etrafında belirlenen 22 doktora tezine ilişkin künye bilgileri ile tezlerin konu, kapsam, yöntem ve sonuçlarına ilişkin dört temel kategoride teknoloji-insan ilişkisinin nasıl konumlandırıldığı analiz edilmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan doktora tezlerinin değerlendirmesi nicel-nitel içerik analizi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi 'metinlerden ya da diğer anlamlı içeriklerden kullanım bağlamlarına, tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan araştırma tekniğidir.'²⁴ Klaus Merten içerik analizini, "sosyal gerçeğin belirgin içeriklerinin özelliklerinden, içeriğin belirgin olmayan özellikleri hakkında çıkarımlar yapmak yoluyla sosyal gerçeği araştıran bir yöntemdir"²⁵ şeklinde tanımlamaktadır. İçerik analizi, önceden belirlenmiş ölçütler kullanılarak içeriğin sistematik bir şekilde incelenmesi yöntemidir ve nitel içerik çözümlemesinde belli temaların, konuların, olguların ne şekilde ve

20 D. Beybin Kejanlıoğlu, *Türkiye'de Medyanın Dönüşümü*, Ankara: İmge Yay., 2004; Cengiz Anık, *Dijital Medyanın Ekonomi Politikası*, Cengiz Anık (ed.), Ankara: Nobel Yay., 2020.

21 Rıdvan Şentürk, *İletişim ve Televizyon Teorileri*, İstanbul: Küre Yay., 2017; Hediyeullah Aydeniz, "Türkiye'de Medya ve İletişim Çalışmalarına İlişkin Bir Çerçeve ve Yeni Yönelimler", *Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler* içinde, Lütfi Sunar (ed.), İstanbul: Nobel Yay., 2015; D. Beybin Kejanlıoğlu (ed.), "Ünsal Oskay ile Görüşme", *Zamanın Tozu Frankfurt Okulu'nun Türkiye'deki İzleri* içinde, Ankara: DE Ki Basım Yayım, 2011, s. 613-621.

22 Serdar Öztürk, *Türkiye'de İletişim Sosyolojisinin Kaynakları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011; Cengiz Anık, *Dijital Medyanın Ekonomi Politikası*, Cengiz Anık (ed.), Ankara: Nobel Yay., 2020.

23 Tarama belirtilen anahtar terimlerle YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sitesi olan şu adres üzerinden yapılmıştır: tez.yok.gov.tr

24 Klaus Krippendorff, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2nd ed), Thousand Oaks, CA: Sage Pub., 2004.

25 Orhan Gökçe, *İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.

ne sıklıkla ifade edildiği incelenir.²⁶ Aynı şekilde Cohen, Manion ve Morrison²⁷ ise içerik analizinin; metinlerin düzenlenmesi, sınıflandırılması, karşılaştırılması ve metinlerden teorik sonuçlar çıkarılmasından oluşan bir araştırma tekniği olduğunu vurgulamışlardır. Bu anlamda nicel veriye ilişkin içerik analizi kategorileri belirlemek görece daha kolay konumlandırılabilirken, nitel veriye ilişkin nitel içerik analizi kategorilerinin belirlenmesi aynı şekilde konumlandıramamaktadır. Zira nitel içerik analizi çoğunlukla mevcut verileri açıklamak için önceden belirlenmiş kategori veya boyutlar olmadığı zaman işe koşulur.²⁸ Bu anlamda çalışmamızın söz konusu doktora tezlerinde odaklandığı ve ortaya çıkarmayı hedeflediği teknoloji insan ilişkisine yönelik nitel veride önceden sınırları belirlenmiş kategori belirlemenin zorluğu belirtilmelidir.

Bulgular

Tezler elde edilen bulgulara göre önce temel nicel bulgulara (tez başlığı, yapıldığı üniversite, yapıldığı ana bilim dalı, tamamlandığı yıl, anabilim dalı dağılımı, üniversite dağılımı, yöntemle göre dağılım) göre analiz edilmektedir. Ardından nitel bulguların ortak teması olarak ‘yeni iletişim teknolojileri’ etrafında belirlenen dört temel kategoride (konu, kapsam, yöntem, sonuç) nitel içerik analizine tabi tutulmaktadır.

A. Nicel Bulgular

Çalışma kapsamında ele alınan tezlere ilişkin temel bulgular, kronolojik sıra ile aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 1: Tezlerin Künye Bilgileri

Üniversite Adı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Ankara Üniv.	Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Girişinin Toplumsal Boyutları	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	1988
İstanbul Üniv.	Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim	Radyo, Televizyon ve Sinema	1996

26 Philipp Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş; Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*, Ankara: Bilgesu Yay., 2011.

27 L. Cohen, L. Manion ve K. Morrison, *Research Methods in Education*, 6th ed., New York: Routledge, 2007, s. 475.

28 Yavuz Akbulut, “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”, *Veri Çözümleme Teknikleri* içinde, Ali Şimşek (ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., 2018, s. 186-187.

Üniversite Adı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Ankara Üniv.	Yeni İletişim teknolojileri ve Demokrasi: İnternet Ortamında Kamusal	Radyo, Televizyon ve Sinema	1999
Ege Üniv.	Yeni İletişim Teknolojilerine Örgüt Yapısı İçinde Uyum Sorunu	Radyo, Televizyon ve Sinema	2000
Ankara Üniv.	Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye’de ve Avrupa Birliğinde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırılmalı Çözümlemesi	Gazetecilik	2004
Ege Üniv.	Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Haber Üretim Süreci ve Haberin Yapısı: Doğan Ve Doğuş Grubu Örneği	Gazetecilik	2009
İstanbul Üniv.	Sayısal İletişim Teknolojileri ve Yurttaş Gazeteciliği: Haber Portallarında Görüntülü Haber Akışına Kullanıcıların Yaklaşımı	Radyo, Televizyon ve Sinema	2010
Marmara Üniv.	Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma	İletişim Bilimleri	2010
Anadolu Üniv.	Yeni İletişim Teknolojilerinde Etkileşimlilik ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Etkileşimli İletişim Ortamları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi	Sinema ve Televizyon	2012
Selçuk Üniv.	Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme	Gazetecilik	2013
Anadolu Üniv.	‘Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Yeni Gazeteci Kimliği’, Tezcan Özkan Kutlu	Basın ve Yayın	2014
Marmara Üniv.	Yeni İletişim Ortamı Olarak Mobil İletişim Teknolojilerinin Pazarlama İletişimi Etkinliğini Arttırmada Bağlam Temelli Kullanımı	Gazetecilik	2014

Üniversite Adı	Tezin Başlığı	Anabilim Dalı	Tezin Yılı
Selçuk Üniv.	Siyasal İletişim Kampanyalarında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: 2015 Genel Seçimleri Dönemi Web Sayfaları ve Sosyal Medya Kullanımları	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2015
Anadolu Üniv.	Üniversite Öğrencilerinin Mobil İletişim Teknolojileri Hakkındaki Algılamaları	Sinema ve Televizyon	2015
Ankara Üniv.	Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Yeni Medya Yapılanması Televizyon ve Teknoloji Ekseninde Eleştirel Bir Değerlendirme	Radyo, Televizyon ve Sinema	2016
Ankara Üniv.	Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisi: Toplumsal Başkaldırı Momentinde Karşı-Hegemonik İletişim Platformları/Medyaları	Gazetecilik	2018
İstanbul Üniv.	‘Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında İletişim Özgürlüğü Ve Türkiye’de İnternet Düzenlemeleri’, Gökçen Çıvaş	Radyo, Televizyon ve Sinema	2018
Ankara Üniv.	Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye’de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri	Gazetecilik	2019
İstanbul Üniv.	Yeni Görsel Kültür: Yeni Teknoloji İle Üretilen Görsel Nesnelerin Ontolojisi Üzerine Bir İnceleme	Radyo, Televizyon ve Sinema	2019
Marmara Üniv.	Bilişim Çağında Teknoloji Bağımlılığı Ve Dijital İstila Üzerine Bir Araştırma	Gazetecilik	2019
Hacı Bayram Veli Üniv.	Biyopolitikanın Yeni İletişim Teknolojileri Üzerinden İnşası: Biyoe-Politika	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2020
Ege Üniv.	Gerçekliğin Yeniden İnşasında Teknoloji Pazarlaması: Transhümanizme ve Posthümanizme Dair Bir Analiz	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2021

Çalışma kapsamında ele alınan doktora tezlerinin temel künye bilgileri bu şekildedir. Tarihi kronolojiye göre verilen tezlere ilişkin diğer bazı detaylar aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Yıllara Göre Tezlerin Dağılımı

Yıl	2000 Yılı Öncesi	2000 Yılı Sonrası	Toplam
Adet	3	19	22

Tezlerin zaman dilimlerine bakıldığında ise internetin ve enformasyon teknolojilerinin görece daha az yoğun gündelik hayatta kullanıldığı 2000 öncesi dönemde 3, web.2 teknolojisinin devreye girdiği ve sosyal medya kavramının hem teoride hem de uygulamada giderek yaygınlık kazandığı 2000 sonrasında ise 19 tezin hazırlandığı ortaya çıkmaktadır. 2000 yılı öncesi tezlerden birisi 1988 yılına ait, yani 1990 öncesinde hazırlanmışken, diğer iki tez ise 1990'lı yıllarda tamamlanmıştır. 2000 sonrası dönemde ise 2010, 2015 ve 2018 yıllarında ikişer tez, 2019 yılında 3 tez ve diğer yıllarda ise birer tez hazırlandığı ortaya çıkmaktadır. 2000 sonrası yeni iletişim teknolojilerinin hayatımıza girmesi sonrası teknoloji, insan, toplum, değişim vb. konuların daha yoğun gündeme geldiği belirtilebilir. Bu bakımdan elde edilen veri, çalışmamızın odağında yer alan 'teknoloji', 'yeni iletişim teknolojileri', 'insan' başlıklarının dönemsel olarak, paralel biçimde tezlere konu olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Üniversitelere Göre Tezlerin Dağılımı

S. No	Üniversiteler	Tez Sayısı
1	Ankara Üniversitesi	6
2	İstanbul Üniversitesi	4
3	Anadolu Üniversitesi	3
4	Marmara Üniversitesi	3
5	Ege Üniversitesi	3
6	Selçuk Üniversitesi	2
7	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1
Toplam		22

Bu tabloda yer alan bulgulara göre, teknoloji, yeni iletişim teknolojileri ve insan ilişkisi başlıkları etrafında en çok tezin (6 tez) yapıldığı üniversite, 1988 yılında bu alandaki ilk doktora tezinin de hazırlandığı Ankara Üniversitesi olmuştur. Ardından

4 tezle İstanbul Üniversitesi ve 3'er tezle Anadolu, Marmara ve Ege Üniversiteleri gelmektedir. Çalışmanın temel tartışma başlıkları etrafında yer alan teknoloji, yeni iletişim teknolojileri, insan, toplum gibi sosyoloji arka planı gerektiren başlıkların, daha çok Ankara Üniversitesi çatısı altında yürütüldüğü belirtilmelidir. Doktora tezlerinin hazırlandığı üniversitelerin aynı zamanda ilk kurulan iletişim fakülteleri ve bu alanda ilk lisansüstü programların açıldığı üniversitelerdir.

Tablo 4: Anabilim Dallarına Göre Tezlerin Dağılımı

S. No	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
1	Radyo, Televizyon ve Sinema / Sinema ve TV	9
2	Gazetecilik	7
3	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	3
4	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	1
5	İletişim Bilimleri	1
6	Basın ve Yayın	1
Toplam		22

Tezlerin hazırlandığı anabilim dallarına bakıldığında ise ilk üç sırada Radyo, Televizyon ve Sinema / Sinema ve TV (9 adet tez), Gazetecilik (7 adet tez) ve Halkla İlişkiler ve Tanıtım (3 adet tez) yer almaktadır. Birer adet tez ile bu alana katkının yapıldığı medya ve iletişim çalışmaları alanındaki anabilim dalları ise İletişim Bilimleri ve Basın ve Yayın olurken, medya ve iletişim çalışmaları dışında yer alan Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi anabilim dalında da bir tezin hazırlandığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 5: Yönteme Göre Tezlerin Dağılımı

Nicel Yöntem	Nitel Yöntem	Karma Yöntem
5	9	8

Tezlerde kullanılan yöntem dağılımında 9 tezde nitel yöntem, 8 tezde karma yöntem ve 5 tezde ise sadece nicel yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Bu veriye göre 'iletişim teknolojileri, yeni iletişim teknolojileri, medya ve iletişim' başlıkları etrafında yürütülmüş doktora tezlerinde nicel yöntemin kullanıldığı betimsel yaklaşımın yanı sıra 'anlam' odaklı nitel yöntemin daha çok kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye'deki medya ve iletişim çalışmaları alanında akademik üretimin metodoloji yönelimlerine ilişkin de bir fikir veren bu veriler, yöntemsel tercih noktasında bir çeşitliliğin olduğu değerlendirilmesini yapmaya imkan vermektedir.

B. Nitel Bulgular

Nitel bulgularda içerik analizinde sıklıkla kullanılan temalar, kategoriler, alt kategorilere göre tezlerin ele alınması, gerek tezlerin farklı konu, alan, tema ve çerçevelere sahip olması gerekse teknoloji-insan ilişkilerinin varoluşsal tartışmalarına hangi ölçüde yer verdiklerine odaklanılması bakımından çalışmanın zorluğu olarak öne çıksa da çalışmanın amacına uygun bir şekilde konu ve amacı dikkate alarak tezler 7 ayrı başlıkta sınıflandırılmıştır. Tezlerde belirlenen tema ve kategoriler çerçevesinde teknoloji-insan ilişkisinin varoluşsal tartışmalara hangi ölçüde yer verdiğini ortaya koymak ve buradan hareketle teknoloji-insan ilişkisini varoluşsal düzeyde ele alan tezlerin tespit edilebilmesi için mevcut tezlerin tematik sınıflandırılması yoluna gidilmiştir. Yöntem tercihlerine göre tezlerin nicel verileri yukarıda verilmiştir. Ancak burada kullanılan veri toplama teknikleriyle birlikte yöntem bilgisine değinilmekle beraber makalenin temel amacı, teknoloji-insan ilişkilerine dair varoluşsal düzeydeki tartışmaların izlerini tezlerde takip etmek olacaktır. Bu çerçevede çalışmamız kapsamına alınan ve yeni iletişim teknolojilerini konu edinen 22 doktora tezi, 9 konu başlığı altında sınıflandırılmıştır.

1. Gelişmekte Olan Ülkeler, Toplumsal Etki ve Değişim

Yeni iletişim teknolojilerini odağına alan tezler içerisinde, konu ve amaç itibarıyla toplumsal etki ve değişim sorunu ele alınmaktadır. Bu tezlerdeki temel kavramsal şema, sanayi toplumu ve enformasyon toplumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi toplumundan enformasyon toplumuna geçiş tartışmalarını bir çalışma “gelişmekte olan ülkeler” kavramı çerçevesinde Türkiye örneğinde “toplumsal boyutları”nı odağına alarak ele alırken diğer çalışma ise iletişim ve değişim olgusunu medya sektörü özelinde ele almaktadır. Tezlerin tamamlanma kronolojisi dikkate alındığında ele alınan ilk konu (1988), sanayi toplumundan enformasyon topluma geçiş ve gelişmekte olan ülkeler tartışmasıdır. Batılı toplumlar için sanayi toplumu-enformasyon toplumu tartışmaları bağlamında yeni iletişim teknolojilerinin gördüğü işlev ve üstlendiği rol dikkate alınarak Batı-dışı toplumlarda yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal etkileri gelişme/kalkınma probleminden hareketle Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak çalışma konusu edilmiştir. Gerek gelişmekte olan, gerekse gelişmiş ülkelerde yeni iletişim teknolojilerinin nasıl karşılandığı farklı ekol ve yaklaşımlardan da yararlanarak incelenmekte ve buradan hareketle de yeni iletişim teknolojilerinin gelişmekte olan ülkelerde eşitlikçi ve katılımcılığı nasıl etkilediği üzerinde durulmaktadır.²⁹ Bu başlık altında sınıflandırdığımız diğer bir tez ise iletişim ve değişim olgusunu odağına alarak yeni iletişim teknolojilerini sanayi toplumu-enformasyon toplumu tartışmaları bağlamında ele almaktadır. İletişim ve değişim konusu, yeni iletişim

²⁹ Haluk Geray, “Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Girişinin Toplumsal Boyutları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.

araçlarının getirdiği ilerlemelerle, iletişimdeki yapısal dönüşüm, kazandığı yeni boyutlar ve iletişimle toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi, yeni tanımlar ve modellerle incelenmektedir.³⁰

“Gelişmekte olan ülkeler” kategorisinde yeni iletişim teknolojilerinin Türkiye’ye yansımalarını toplumsal boyutları ile ele alan tez, Ankara Üniversitesi’nde Oya Tokgöz danışmanlığında Haluk Geray tarafından Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi anabilim dalında hazırlanmıştır. Henüz iletişim bilimleri alanında doktora programının hayata geçmediği 1980’li yıllar Ankara Üniversitesi ortamında hazırlanan tez, modernleşme kuramları ile ilgili yürütülen tartışmalar bağlamında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin birikimini yansıttığını da söyleyebiliriz. İkinci tez ise İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde Radyo Televizyon ve Sinema anabilim dalında Gül Batuş danışmanlığında 1996 yılında hazırlanmıştır.

Yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal boyutlarının ele alındığı tezler, iletişim sosyolojisi perspektifinden hareketle yapılan çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Mülakat, doküman analizi, medya içerik analizleri gibi çoklu veri toplama teknikleri kullanılarak elde edilen birincil veriler ile olguya ilişkin ikincil verilerin kullanımı ile nitel araştırma yöntemlerinin birikiminden yararlanılarak yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal etkileri ve yansımaları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Gelişmekte olan ülkeler, toplumsal etki ve değişim kategorisinde 2000’lerden sonra hazırlanan ilk iki tez, mobil iletişim teknolojileri temasına odaklanmıştır. Marmara Üniversitesi’nde İletişim Bilimleri anabilim dalının altında Bilişim bilim dalında 2010 yılında hazırlanan tez, Türk toplumsal yaşamına mobil iletişim teknolojilerinin etkileri ve toplumsal düzenin yeniden şekillenmesine odaklanırken³¹ Anadolu Üniversitesi’nde hazırlanan tez ise üniversite öğrencilerinin mobil iletişim teknolojileri algısını³² araştırma konusu edinmiştir. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilişim bilim dalında Ahmet Orkan danışmanlığında “Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma” başlığıyla Zafer Başkaya tarafından 2010 yılında hazırlanan doktora çalışmasının temel konusunu “mobil teknolojilerin sosyal etkileri ve toplumsal gelişim üzerindeki rolünün” incelenmesi oluşturmaktadır. Kapsam olarak ‘donanımsal cep telefonu kullanım şekilleri; genel olarak insanların günlük yaşamlarında cep telefonu kullanım alışkanlıkları; geliştirilen yeni cep telefonu fonksiyonlarını günlük yaşamlarında ne kadar uygulayabildikleri’ gibi cep telefonu kullanım

30 Mehmet Özçağlayan, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*, İstanbul: Alfa Yay., 1998.

31 Zafer Başkaya, “Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

32 Onur Yumurtacı, “Üniversite Öğrencilerinin Mobil İletişim Teknolojileri Hakkındaki Algılamaları”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

pratikleri ile sınırlandırılmaktadır. Karma yöntemin tercih edildiği tezde örnek olay incelemesi, gözlem, doküman inceleme ve cep telefonu kullanıcıları ile yüz yüze anket gerçekleştirilmiştir. Tezde ‘mobil teknolojilerin etkilerinin karmaşık olduğu, bilgiye erişmek bakımından bireylerin daha bağımsız hale geldiği, gençlerin ebeveynlerinden kendilerini uzak tutarak kendi kişisel kanallarını oluşturabildikleri, ebeveynlerin ise çocuklarını kontrol ve takip etme olanağına sahip oldukları’ sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sinema Televizyon anabilim dalında Mehmet Esim danışmanlığında Onur Yumurtacı tarafından 2015 yılında hazırlanan “Üniversite Öğrencilerinin Mobil İletişim Teknolojileri Hakkındaki Algılamaları” başlıklı doktora tezinde Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesinde eğitim gören öğrencilerin mobil iletişim cihazlarına yönelik algıları konu edinmiştir. Tezin kapsamı Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinin algı, tutum, algılama ve kullanım eğilimleri ‘İletişim Ortamları Doğallığı Kuramı ve Teknolojinin Kabulü Modeli’ çerçevesinde oluşmaktadır. Nitel yöntemin tercih edildiği çalışmada, yarı yapılandırılmış mülakatlarla veri elde edilmiştir. Tezin sonuçları arasında üniversite öğrencilerinin mobil iletişim teknolojileri hakkındaki algılamalarında eşzamanlılığın ve sesli iletişimin öncelik taşıdığı, yüz mimikleri ve vücut dilinin yansıtılması ile mekan ortaklığının ise aranan nitelikler olmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca ‘İletişim Ortamları Doğallığı Kuramı’, metin tabanlı iletişime olan yatkınlığı açıklamakta yetersiz kavrırken ‘Teknolojinin Kabulü Modeli’, algılamaların ölçülmesi için etkili ölçütler sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gelişmekte olan ülkeler, toplumsal etki ve değişim kategorisinde yer alan, Ankara Üniversitesi’nde Gazetecilik anabilim dalında Nurcan Törenli danışmanlığında Banu Durdağ tarafından hazırlanan “Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisi: Toplumsal Başkaldırı Momentinde Karşı-Hegemonik İletişim Platformları/Medyaları”³³ isimli doktora çalışması, çalışmamızın da tartıştığı teknoloji-insan ilişkisinin varoluşsal boyutlarını merkezine alan bir çalışmadır. 2018 yılında tamamlanan tezin konusu temelde Marxistyen bir perspektifle oluşan diyalektik materyalist konumlanmadan hareketle, “toplumsal başkaldırı momentinin failleri olarak Gezi direnişçilerinin i) yeni iletişim teknolojilerini bu sürece nasıl dâhil ettikleri, ii) süreç boyunca kendilerini nasıl konumlandıkları ve bu konumu nasıl tanımladıkları, iii) açığa çıkan karşı-hegemonik pratiklerin yeni iletişim teknolojilerinin özgürleşimci olanakları ve sınırlılıkları bağlamında ne gibi içerimlere sahip olduğu, soruları etrafında şekillenmektedir. Tezin kapsamı ‘teknoloji ve toplumsal değişim ilişkisinde değişimin içerisine gömülü güç/iktidar ve tahakküm ilişkilerinin ve bu ilişkileri özgürleşimci bir biçimde dönüştürmek

33 Banu Durdağ, “Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisi: Toplumsal Başkaldırı Momentinde Karşı-Hegemonik İletişim Platformları/Medyaları”, Doktora tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

üzere ortaya koyulan eyleyışlerin daha görünür olduğu bir toplumsal başkaldırı momentı olarak tanımlanabilecek “Gezi Direnişı” sürecinin faillerinin kendi deneyimleri, eyleyışleri ve anlamlandırmalarında teknolojiyi nasıl konumlandırdıklarına ve bu sürece nasıl dâhil ettiklerine bakılarak’ sınırlandırılmaktadır. Nitel yöntemin tercih edildiği tezde belirlenen sayıda kişi ile derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır. Tezin sonuçları arasında yer alan temel bulgular; ‘direnişin faillerinin iletişimi ve iletişim teknolojilerini kavrayış ve eyleyışlerinde toplumsal mücadelenin asli bir unsuru olarak konumladırılmalarıdır’. Bir diğer önemli bulgu ise ‘direnişçilerin bu karşı-hegemonik politik eylemlilikleri karşısında iktidar ve sermayenin söz konusu politik uzamı kendi lehlerine daraltma ve sınırlandırmaya dönük bir dizi mekanizmayı ve pratiği devreye sokması’ gerçeğidir.

Bu tezin teknoloji-insan-toplum ilişkisini diyalektik materyalist perspektifle ele alması, insanın evren içerisindeki konumlanışını ve teknoloji karşısındaki pozisyonunu paradoksal olarak indirgeyen bir yaklaşıma sahiptir. İnsanın potansiyelini açığa çıkarmayı hedefleyen, fakat insan, toplum, doğa ilişkilerindeki temel süreçlerin merkezinde materyalizmin belirleyici rol oynadığı fikrinde somutlanan diyalektik materyalizm³⁴, insanın evren içerisindeki varoluşsal pozisyonunu paradoksal olarak herhangi bir şey’e eşitlemektedir. Bununla birlikte ‘teknolojik determinizm, güç/iktidar ilişkileri, sahiplik-faillik paradoksu, hakim toplumsal ilişkiler’ kavramları etrafında teknoloji-insan ilişkisinin tartışılması son derece önemlidir. Böylece bu ve benzeri çalışmalar, medya ve iletişim alanında teknoloji-insan ilişkisinin varoluşsal boyutlarına ilişkin daha zengin tartışmalara imkan tanıyacaktır.

Marmara Üniversitesinde Bilişim bilim dalında Özhan Tıngöy danışmanlığında Mert Küçükcardar tarafından 2019 yılında tamamlanan “Bilişim Çağında Teknoloji Bağımlılığı ve Dijital İstila Üzerine Bir Araştırma”³⁵ başlıklı tezde konu olarak günümüzde teknolojik gelişmelerin sunmuş olduğu tablet, cep telefonu, televizyon, bilgisayar vb. teknik araçların kullanım durumları ele alınmıştır. Çalışmanın kapsamını bireylerin aktif olarak kullanmakta oldukları teknolojik araçlara yönelik bağımlılık düzeylerinin ortaya konulması oluşturmaktadır. Literatür taraması sonrası ele alınan araştırma genel tarama modeline göre yürütülmüştür. Geliştirilen 32 madde ve 6 faktörden (Kullanım ve zaman, Teknolojik istila, Bağımlılığı benimseme, Teknolojik saplantı, İletişim sarmalı/döngüsü, Ruhsal ve zihinsel değişkenler) oluşun teknoloji kullanım alışkanlığı ölçeği, 948 teknoloji kullanıcılarına uygulanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin 6 faktör bakımından da cinsiyetlere göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gelişmekte olan ülkeler, toplumsal etki ve değişim kategorisindeki son tez ise Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesinde Halkla İlişkiler ve Tanıtım anabilim

34 Henri Lefebvre, *Diyalektik Materyalizm*, İstanbul: Sel Yay., 2018.

35 Mert Küçükcardar, “Bilişim Çağında Teknoloji Bağımlılığı ve Dijital İstila Üzerine Bir Araştırma”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

dalında Gülcan Işık danışmanlığında Hacı Hasan Safa tarafından 2020 yılında tamamlanan “Biyopolitikanın Yeni İletişim Teknolojileri Üzerinden İnşası: Biyoe-Politika”³⁶ başlıklı doktora çalışmasında biyoe-politik denetim ve gözetime yönelik bireylerin nasıl bir algı düzeyine sahip oldukları ele alınmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye’de e-nabız, e-devlet, uyap, e-okul ve passolig gibi bireyler tarafından sıklıkla kullanılan uygulamaların ‘biyoe-politik unsurlara ait gözetim ve denetim mekanizmaları’ olarak vatandaşların bu araçlara ilişkin algı düzeylerinin nasıl olduğunun ortaya konulması yer almaktadır. Nicel yöntemin tercih edildiği çalışmada içerik analizi ve anket tekniği kullanılarak veriler elde edilmiştir. Çalışmanın temel sonucu ‘yaşamını kolaylaştırmak adına kendisine ait bilgileri biyoe-politik sürece aktaran yurttaş, aslında sağladığı verilerin hangi amaçlarla kullanıldığını, gerçekleştirilen biyoe-politik çalışmalara zemin hazırladığının farkındadır; ancak gözetim ve denetim kuşatmasının çok karmaşık ve kusursuz olması, adeta bir mecburiyet durumu yaratmakta’ olduğu şeklindedir.

2. İletişim, Etkileşim ve Özgürlük

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı bir diğer tema ise iletişim, etkileşim ve özgürlüktür. Söz konusu bu başlıklar birçok sosyal bilim disiplininin yanı sıra, medya ve iletişim çalışmaları kapsamında da yoğun biçimde çalışılan başlıklardır. Bununla birlikte çalışmamız kapsamında ele alınan doktora tezlerinde iletişim, etkileşim ve özgürlük kavramları aşağıdaki temel çerçeveleri, verilen iki tezde ele alınmaktadır. Bu kategorideki ilk tez 2010 yılında Anadolu Üniversitesinde³⁷ ikincisi ise 2018 yılında İstanbul Üniversitesinde³⁸ hazırlanmıştır.

Nazlı Bayram danışmanlığında Elif Gizem Uğurlu tarafından hazırlanan “Yeni İletişim Teknolojilerinde Etkileşimlilik ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Etkileşimli İletişim Ortamları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi” başlıklı tezin konusu ‘iletişim fakültelerinde yetiştirilen öğrencilerin etkileşimli iletişim ortamlarının gözetim ve yönlendirme kapasitesi hakkındaki görüşlerini saptamak’ şeklinde belirtilmektedir. Araştırmanın kapsamı etkileşimli iletişim ortamları ve Türkiye’deki iletişim fakülteleri öğrencileri ile sınırlıdır. Nicel yöntemin kullanıldığı çalışmada anket tekniği kullanılmıştır. Sonuç olarak ‘iletişim araçlarının etkileşim özelliği kişileri izleyici konumundan kullanıcı konumuna getirmiştir. Bilişim sistemlerinde kullanıcı olarak tanımlanan bireyler, etkileşimli iletişim

36 Hacı Hasan Safa, “Biyopolitikanın Yeni İletişim Teknolojileri Üzerinden İnşası: Biyoe-Politika”, Doktora tezi, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi, 2020.

37 Elif Gizem Uğurlu, “Yeni İletişim Teknolojilerinde Etkileşimlilik ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Etkileşimli İletişim Ortamları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

38 Gökçen Cıvaş, “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında İletişim Özgürlüğü ve Türkiye’de İnternet Düzenlemeleri”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

araçlarını her kullandıklarında, sistem için kullanıcıya ait veri akışı sağladığı' sonucuna ulaşmaktadır. Bununla birlikte 'tüketim, kullanım gibi alışkanlıkları bilinen, kategorilere ayrılabilen kullanıcıların enformasyonu elinde bulunduran tekeller, büyük şirketler ya da kurumlar tarafından izlenebilmesi, denetlenebilmesi dolayısıyla yönetilebileceği gibi yönlendirilebilmesi kolaylaşmaktadır'.

Nilüfer Timisi danışmanlığında Gökçen Cıvaş'ın hazırladığı "Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında İletişim Özgürlüğü ve Türkiye'de İnternet Düzenlemeleri" başlıklı tez ise Türkiye'de internet ortamlarının denetlenmesi ve düzenlemesini sağlamak amacı ile oluşturulan yasal düzenlemelerin 'özgürlük' tartışmaları bağlamında ele almaktadır. Türkiye'de yasama organının yasa yapma sürecine katılan üyelerinin yaklaşımını oadağına alan bir çalışma olması açısından önemli ve dikkate değer olan çalışmanın kapsamı ve yöntemi şu ifadelerle özetlenmektedir: "Türkiye'de internet ortamını düzenleyen 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunun yürürlüğe girdiği TBMM 22. Dönem ve Kanun'da değişikliklerin yapıldığı TBMM 24. Dönem meclis birleşim tutanakları nitel içerik analizi ve eleştirel söylem analizi ile incelenmiştir." Sonuç olarak internete ilişkin 'yasal düzenlemenin oluşturulması sürecinde parlamento üyelerinin internet ile ilgili olumlu bir kanaate sahip olmalarının yanında toplum düzenini tehdit eden içeriklere karşı tedbir alınmasını bir gereklilik olarak değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte muhalefet partilerinin internet ortamında iletişim özgürlüğünün sağlanması ve korunması yönünde bir tavır etrafında birleştikleri görülürken, iktidar partisinin önceliğinin yasal düzenlemeler ile internet ortamını denetim altında tutmak yönünde olduğu bulgusu elde edilmiştir.

3. Kurumsal ve Mesleki Etkileriyle Medya Sektörü

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı bir diğer tema medya sektörünün kurumsal ve mesleki değişim serüvenidir. Çalışmamız kapsamında ele alınan doktora tezlerinde kurumsal ve mesleki etkileriyle medya sektörü beş teze konu olmuştur.

Medya sektörünün ve özellikle de yeni iletişim teknolojilerinden hareketle habercilik pratiğini odağa alan değişimlerin akademik çalışmalara doktora tezi düzeyinde konu olması XX. yüzyılın başına denk gelmektedir. Bu kategoride ele aldığımız tezlerin ilki, 2000 yılında Ege Üniversitesi bünyesinde Radyo Televizyon anabilim dalında Konca Yumlu danışmanlığında Serhat Baştan tarafından hazırlanan "Yeni İletişim Teknolojilerine Örgüt Yapısı İçinde Uyum Sorunu" başlıklı çalışmadır.³⁹ Teknolojik değişimin neden olduğu örgütsel etkiler ve bu etkilerin meydana getirdiği uyum problemleri televizyon yayıncılığı üzerinden ele alınan

39 Serhat Baştan, "Yeni İletişim Teknolojilerine Örgüt Yapısı İçinde Uyum Sorunu", Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

tezin kapsamı, ‘örgütsel değişimi başlatan yeni iletişim teknolojilerini ve genel olarak dünyada yaşanan esnek üretim ve esnek örgüt yapısı kavramının incelenmesi’, televizyon ve televizyon yayıncılığı özelinde örgüt fikrinin yapısal dönüşümü etrafında örülmektedir. Teorik bir zeminde literatür taraması üzerinden yürütülen tezin sonucunda yeni iletişim teknolojilerinin modern toplumlarda örgütsel yapıların dönüşümündeki rolü, televizyon yayıncılığı özelinde irdelenmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin örgütsel yapı üzerindeki rolü, bu anlamda ortaya çıkan uyum problemleri, araçların bu alana yönelik sunmuş olduğu değişim, fırsatlar ve tehditler ele alınan konu başlıklarıdır.

Bu kategoride ele alınan doktora tezlerinin ikincisi ise Türkiye’de döneminin iki büyük medya grubu üzerinden yeni iletişim teknolojilerinin haber üretim süreci ve haberin yapısına etkilerini konu edinmektedir. Ege Üniversitesi bünyesinde Genel Gazetecilik anabilim dalında Ahsen Armağan’ın danışmanlığında Murad Karaduman tarafından “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Haber Üretim Süreci ve Haberin Yapısı: Doğan ve Doğu Grubu Örneği” başlıklı doktora çalışmasıdır.⁴⁰ Çalışmanın kapsamını Doğan Medya ve Doğu Medya gruplarına ilişkin yayın organlarının yeni iletişim teknolojilerinin gazetecilik mesleğinin pratikleri ve haber üretim aşamasındaki süreçlere yönelik rolünün hangi parametreler üzerinden ortaya çıktığı etrafında örülmektedir. Özetle teknolojik gelişmelerden ve etkilerinden uzak kalmanın mümkün olmadığı yeni medya düzeninde Türkiye’deki iki büyük medya grubunun (Doğan ve Doğu Grubu) yeni uygulamalara ayak uydurduğu, yayın organları ve içeriklerine buna uygun geliştirdikleri belirtilmektedir.

Kurumsal ve mesleki etkileriyle medya sektörü başlığı kapsamında bir diğer çalışma, 2010 yılında Neşe Kars danışmanlığında İstanbul Üniversitesi bünyesinde Radyo Televizyon ve Sinema anabilim dalında Sedat Özel tarafından hazırlanan “Sayısal İletişim Teknolojileri ve Yurttaş Gazeteciliği: Haber Portallarında Görüntülü Haber Akışına Kullanıcıların Yaklaşımı” başlıklı doktora tezidir.⁴¹ Bu çalışmada; demokratik bir medya sistemi ile yurttaş gazeteciliği ilişkisi ele alınmakta, yurttaş gazeteciliğine teknoloji kullanımının ne tür katkılar sunduğunu araştırılmakta ve Türk internet kullanıcılarının internet üzerindeki görüntülü haber akışına yaklaşımları belirlenmektedir. Çalışmanın sonucunda yeni iletişim teknolojilerinin, günümüzde birey ve toplumun bilgiye daha kolay ulaşabilmesinin imkanını artırdığı vurgulanmakta ve sayısal teknolojilerin sunduğu yeni olanakların geleneksel kitle iletişim araçlarının işlevi yapısında farklı seyirler izlemek zorunda kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

40 Murad Karaduman, “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Haber Üretim Süreci ve Haberin Yapısı: Doğan ve Doğu Grubu Örneği”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

41 Sedat Özel, “Sayısal İletişim Teknolojileri ve Yurttaş Gazeteciliği: Haber Portallarında Görüntülü Haber Akışına Kullanıcıların Yaklaşımı”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Yeni iletişim teknolojilerinin etkisiyle medya sektöründeki mesleki ve kurumsal değişimi konu edinen ikinci doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Basın ve Yayın Tekniği anabilim dalında İncilay Cangöz'ün danışmanlığında Tezcan Özcan Kutlu'nun hazırladığı "Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Yeni Gazeteci Kimliği" başlıklı çalışmadır.⁴² Yeni iletişim teknolojileri ve gazeteciliğin haber üretim pratiği ve bu pratiğin meslek kültürünü nasıl etkilediğini konu edinen bu çalışmanın kapsamı, ana akım medyada istihdam edilen gazetecilerin yeni iletişim teknolojilerine yönelik tutum ve düşünceleri ile bu teknolojileri kullanım alışkanlıkları oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda, gazetecilerin yeni iletişim teknolojilerine ilişkin olumlu bir tutuma sahip oldukları; bilgi ve haber araştırma, gündemi takip ve kendi düşüncelerini açıklama platformu olarak gördükleri sosyal medyayı benimsedikleri tespit edilmiştir. Mesleki dönüşüm açısından ise çalışma, yeni medyanın alternatif/yeni gazetecilik olanakları yarattığı, ancak habercilik açısından geleneksel medya ve mevcut haber üretim kod ve normlarının hala güçlü bir konumda olduğunu da ortaya koymaktadır.

Çalışmamız kapsamında gündeme getirilen teknoloji ve insan ilişkisine dair önemli katkıları olan bir diğer çalışma ise bu kategori kapsamındaki son doktora tezi olan "Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının Yeni Medya Yapılanması Televizyon ve Teknoloji Ekseninde Eleştirel Bir Değerlendirme"⁴³ başlığını taşımaktadır. Ankara Üniversitesi bünyesinde Radyo Televizyon ve Sinema anabilim dalında Burcu Sümer danışmanlığında Şafak Dikmen tarafından 2016 yılında tamamlanan tezin konu ve kapsamı iki temel soru etrafında şekillenmektedir: 1) 1950'li yıllarda başlayarak günümüze kadar devam eden süreçte iletişim araştırmaları içerisinde televizyon yayıncılığı ve teknoloji ilişkisini ele alan çalışmalar hangi temel tartışmalar üzerinden ilerlemiştir? 2) Yeni medya ortamının ve teknolojilerinin sürekli geliştiği bir dönemde, Türkiye'de televizyon yayıncılığı internet üzerinde nasıl yapılanmaktadır? Hem kurumsal düzeyde hem de mesleki pratik düzeyinde medyanın yeni iletişim teknolojileri üzerinden yeniden yapılanmasıyla ilgili tezin sonuçları şu iki çerçevede dile getirilebilir. Birincisi, Televizyon ekosistemi, basit bir şekilde son yıllarda yaşanan teknolojik dönüşümün sonucunda oluşmamış, XX. yüzyıl boyunca geliştirilen yeni kitle iletişim araçlarının, teknolojilerin ve yayıncılık stratejilerin sonucunda ortaya çıkmıştır. İkinci sonuç ise iletişim çalışmalarının teknoloji konusunu tartışmaktan kaçındığı ve bu konunun yıllar boyunca alan dışına itilmiş olduğu değerlendirmesidir.

Yeni iletişim teknolojilerinin mesleki ve kurumsal düzeyde medyaya etkilerini ele alan tezleri ele aldığımız kategori kapsamında olmasıyla birlikte çalışmamız

42 Tezcan Özcan Kutlu, "Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Yeni Gazeteci Kimliği", Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

43 Şafak Dikmen, "Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının Yeni Medya Yapılanması Televizyon ve Teknoloji Ekseninde Eleştirel Bir Değerlendirme", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

bağlamında Şafak Dikmen'in imzasını taşıyan bu tez, teknolojinin yapısal dönüşümünü tartışmaya açması ve iletişim çalışmaları içerisinde teknolojinin bizzat kendisini tartışmanın gerekliliğine değinmesi açısından önem arz etmektedir. Fakat bununla birlikte çalışmamızın çıkış noktasını oluşturan teknoloji-insan ilişkisinin varoluşal boyutunu kısmen tartışan bir çalışmadır. Bu bakımdan medya ve iletişim çalışmalarında, ileri teknolojilerin bireysel ve toplumsal hayattaki yerinin ne'liği, insanın evrendeki konumunu sarsan ve varoluşsal tartışmaları açan boyutunun ne'liğinin daha çok çalışılması gerektiğinin altı çizilmelidir.

4. Politika, Demokrasi ve Siyasal İletişim

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı bir diğer tema politika, demokrasi ve siyasal iletişim başlığıdır. Özellikle siyasal iletişim çalışmalarında literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte çalışmamız kapsamında teknoloji ve insan ilişkisinin merkezinde olduğu doktora tezlerinde politika, demokrasi ve siyasal iletişim çalışmaları aşağıda temel çerçeveleri verilen iki tez etrafında yorumlanmaktadır.

Bu anlamda ilk tez olan “Yeni İletişim teknolojileri ve Demokrasi: İnternet Ortamında Kamusal Katılım” başlıklı doktora tezi, Ankara Üniversitesinde Aysel Aziz danışmanlığında Nilüfer Timisi tarafından 1999 yılında tamamlanmış, 2003 yılında da *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi* ismiyle kitaplaştırılmıştır.⁴⁴ Çalışmanın temel konusunu yeni iletişim teknolojilerinin kamusal katılım için olanakları/olanaksızlıkları oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle interneti modern toplumların karşı karşıya kaldığı siyasal toplumsal ve ekonomik her türlü soruna bir çare olarak konumlandıran akademik ve popüler bir yazına karşılık, bu çalışmanın amacı yeni iletişim teknolojilerinin demokratik işlevini ve bu işleve atfedilen toplumsal kabul görmüş belirli yorumları veya meşrulaştırmaları tartışmaktır. Bu tartışmalar aracılığıyla çizilen bir perspektif içinden yeni iletişim teknolojileri ve kamusal katılım ilişkisini sorgulamaktır.

Bu kategorideki ikinci doktora tezi ise Selçuk Üniversitesinde Ahmet Tarhan danışmanlığında Zuhul Fidan tarafından 2015 yılında tamamlanan “Siyasal İletişim Kampanyalarında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: 2015 Genel Seçimleri Dönemi Web Sayfaları ve Sosyal Medya Kullanımları” başlığını taşımaktadır.⁴⁵ Çalışmanın konusu siyasi partilerin siyasal iletişim çalışmaları bağlamında kurumsal web sayfalarını ve sosyal medyayı nasıl deneyimlediklerine odaklanmaktadır. Çalışma kapsamında 2015 yılında mecliste grubu bulunan dört siyasi partinin (AKP, CHP, MHP ve HDP) web siteleri ve Twitter hesaplarını nasıl kullandıkları

44 Nilüfer Timisi, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Ankara: Dost Kitabevi, 2003.

45 Zuhul Fidan, “Siyasal İletişim Kampanyalarında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: 2015 Genel Seçimleri Dönemi Web Sayfaları ve Sosyal Medya Kullanımları”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

yer almaktadır. Çalışma sonucunda siyasi partilerin web sayfalarını ve Twitter hesaplarını genellikle duyuru ve tanıtım amacıyla kullandıkları belirtilmektedir. Siyasi partilerin yeni iletişim teknolojisi ürünlerinden duyuru ve tanıtım amacıyla yararlanması seçmene siyasal bilgi sağlama boyutunda kullanıldığı, ancak siyasal katılım ve çift yönlü iletişime çok fazla olanak sağlamadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca siyasi partilerin web sayfaları ve Twitter hesaplarının etkileşimli iletişim sürecinden çok tek yönlü bilgi aktarımına dayalı bir süreç olarak konumlandırıldığı vurgulanmaktadır.

5. Pazarlama İletişimi

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı bir diğer tema pazarlama iletişimi başlığıdır. Çalışmamız kapsamında ele alınan doktora tezlerinde pazarlama iletişimi çalışmaları aşağıda temel çerçeveleri verilen iki çalışmada ele alınmaktadır.

Bu çalışmaların ilki, Marmara Üniversitesinde Bilişim bilim dalı bünyesinde Erhan Akyazı danışmanlığında Barış Yavuz tarafından 2014 yılında tamamlanan “Yeni İletişim Ortamı Olarak Mobil İletişim Teknolojilerinin Pazarlama İletişimi Etkinliğini Arttırmada Bağlam Temelli Kullanımı” başlıklı doktora tezidir.⁴⁶ Tezde, gelişen teknolojik imkânlar neticesinde ortaya çıkan ve pazarlama iletişimi sürecinde önemli rol oynayan bağlamsal mobil pazarlama konusu ele alınmıştır. Çalışma kapsamında mobil teknolojileri kullanan özellikle akıllı telefon kullanıcıları öğrenciler ve özel/kamu çalışanları bulunmaktadır. Araştırma sonucunda konum bazlı mobil pazarlama iletişimine mobil teknolojileri yakından takip eden ve kullanan kesim tarafından olumlu bir bakış açısı bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca mobil pazarlamada başarı için doğru kişiye doğru zamanda ve doğru mesajla erişmenin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Teknoloji ve insan ilişkisinin varoluşsal boyutlarını tartışma ve geliştirme potansiyeline sahip bir çalışma olan “Gerçekliğin Yeniden İnşasında Teknoloji Pazarlaması: Transhümanizme ve Posthümanizme Dair Bir Analiz” başlıklı tez, konu ve kapsam olarak ‘transhümanist ve posthümanist teknolojilerin pazarlama iletişimi’, ‘fütüristik pazarlama iletişimi’ olarak tanımlanabilme imkanını araştırmaktadır.⁴⁷ Ege Üniversitesi bünyesinde Halkla İlişkiler ve Tanıtım anabilim dalında Emel Gürel’in danışmanlığında Sevay İpek Aydın tarafından 2021 yılında tamamlanan tez, gündelik yaşam gerçekliğini doğrudan etkilemesi öngörülen teknolojik yenilikleri disiplinlerarası bir bakış açısıyla ve inşacı bir yaklaşımla ele almakta ve bu

46 Barış Yavuz, “Yeni İletişim Ortamı Olarak Mobil İletişim Teknolojilerinin Pazarlama İletişimi Etkinliğini Arttırmada Bağlam Temelli Kullanımı”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

47 Sevay İpek Aydın, “Gerçekliğin Yeniden İnşasında Teknoloji Pazarlaması: Transhümanizme ve Posthümanizme Dair Bir Analiz”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

çerçevede gelecek odaklı teknolojilerin bilim kurgu sineması aracılığıyla pazarlanması konusuna odaklanmaktadır. Nitel yöntemle tasarlanan araştırmada, eleştirel söylem analizi ve semiyolojik analiz kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma deseni vaka çalışması olup örneklemini transhümanizm ve posthümanizm temalarını içeren beş bilim kurgu filmi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular göre, bilim kurgu sinemasının teknoloji pazarlamasına ilişkin etkili bir araç olduğu ve fütüristik pazarlama iletişiminin transhümanizm ile posthümanizm açısından elverişli bir yöntem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Transhümanizm ve posthümanizm başlıklarının merkezde olduğu bu tezin çalışmamıza katkısı ve muhtemel teknoloji-insan ilişkilerini tartışacak literatüre katkısı önemlidir.

6. Kültür/Yeni Görsel Kültür

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı bir diğer tema ise kültür/yeni görsel kültür başlığıdır. Çalışmamız kapsamında ele alınan doktora tezlerinde kültür/yeni görsel kültür çalışmaları aşağıda genel çerçevesi verilen bir tezde ele alınmaktadır.

İstanbul Üniversitesinde Radyo Televizyon ve Sinema anabilim dalında Hasan Akbulut'un danışmanlığında Berke Soyuer Özgür tarafından 2019 yılında tamamlanan; konusu, yöntemi ve sonuçları ile özgün bir çalışma olan "Yeni Görsel Kültür: Yeni Teknoloji İle Üretilen Görsel Nesnelerin Ontolojisi Üzerine Bir İnceleme" başlıklı doktora tezi, insanın tarih boyunca imge ve fotoğrafın öznesi olarak varlık göstermesine karşılık, günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte bu durumun varoluşsal bir değişime uğradığını konu alması itibariyle, çalışmamıza önemli katkılar sunmaktadır.⁴⁸ Tezin kapsamında 'resim, fotoğraf ve dijital görüntü başlıkları altında yapılan incelemelerden sonra yapay zeka ile üretilmiş görüntülerin yanı sıra, Deep Dream, The Next Rembrandt ve Obvious Kolektifi gibi örnekler üzerinden yapay zekanın ürettiği görüntüde kendisinden önce gelen görüntü üretme teknolojilerinden tamamen farklı olarak üretim sürecinden insan öznesinin devre dışı kaldığı gözlemi yer almaktadır. Yöntem olarak iletişim çalışmalarında alışılmadık bir yöntem kullanılan tezde 'Gillian Rose'un *Visual Methodologies* (Görsel Metodolojiler) eserinden hareketle, görsel bir araştırmada araştırmanın kendisiyle birlikte gelişen melez bir yöntem kullanıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu bu farklı yöntem, incelenecek materyallerin seyirci, üretim ve görselin kendisi olmak üzere üçe ayrılan bir alan üzerinden gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın sonucunda günümüze kadar gelen görüntü üretme ve izleme medyumlarının tamamının hala insan öznesini içerdiği belirtilmektedir. Yapay zeka ile üretilmiş görüntünün diğerlerinden tamamen ayrılan ontolojik statüsünün ise insan öznesini devre dışı bırakmasından kaynaklandığı

48 Berke Soyuer Özgür, "Yeni Görsel Kültür: Yeni Teknoloji İle Üretilen Görsel Nesnelerin Ontolojisi Üzerine Bir İnceleme", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

vurgulanmaktadır. Bu yönüyle tez, insanın imge üretmede özne olma rolünün ortadan kalktığı sonucunu ortaya koyması ile, çalışmamıza katkısı görece daha fazla olan bir tezdır.

7. Taşınabilir Bilgi İletişim Teknolojileri: Akıllı Telefonlar

Yeni iletişim teknolojilerini odağa alan tezlerde ele alınan konuların sınıflandırıldığı son tema ise taşınabilir bilgi iletişim teknolojileri: akıllı telefonlar başlığıdır. Çalışmamız kapsamında ele alınan doktora tezlerinde taşınabilir bilgi iletişim teknolojileri: akıllı telefonlar başlığı aşağıda genel çerçeveleri verilen üç tez çalışmasında ele alınmaktadır.

Akıllı teknolojilere ilişkin ilk çalışma, Ankara Üniversitesi bünyesinde Gazetecilik anabilim dalında Haluk Geray danışmanlığında Funda Başaran tarafından 2004 yılında tamamlanan “Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye’de ve Avrupa Birliğinde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırılmalı Çözümlemesi” başlıklı doktora tezidir.⁴⁹ Tezin konusunu gelişen teknoloji alt yapısı neticesinde ortaya çıkan teknolojik ürünlerin kullanımının ülkelere göre dağılımı oluşturmaktadır. Tezin kapsamını Avrupa Birliği ve Türkiye’de enformasyon ve iletişim teknolojilerinin yayılmasına ilişkin sayısal verilerin yanı sıra, ikinci dünya savaşı sonrasında başlayan ve 1990’lara kadar ticarileşen internet ve cep telefonu teknolojilerinin gelişim seyri teşkil etmektedir. Çalışmanın sonucunda toplumsal hayatın bütün alanlarında yaygın etkileri olan, ülkeler açısından bir fırsat olarak görülen ve gelişmiş ülkelerin gelişim performansını yakalayabilecek bir araç olarak düşünülen internet ve enformasyon teknolojilerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki temel eşitsizliği artırdığı vurgulanmaktadır.

Akıllı teknolojilerin kullanımına ilişkin daha betimsel bir çalışma olarak Selçuk Üniversitesinde Bilal Arık danışmanlığında 2013 yılında Enes Bal tarafından tamamlanan “Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı tez, kullanımlar ve doyumlar perspektifinden hareket ederek Selçuk Üniversitesi öğrencileri özelinde gençlerin cep telefonu kullanım alışkanlıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.⁵⁰ Çalışmanın kapsamında Selçuk Üniversitesi öğrencilerinin moda/statü, işlevsellik/sosyalleşme, eğlence/rahatlama, mobilite ve bilgilenme kategorileri etrafında cep telefonu kullanım alışkanlıkları yer almaktadır. Araştırma

49 Funda Başaran, “Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye’de ve Avrupa Birliğinde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırılmalı Çözümlemesi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

50 Enes Bal, “Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

sonuçlarına göre, 'kadınların erkeklere göre cep telefonları üzerinden daha fazla konuştuğu ve mesajlaştığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan erkekler ise cep telefonlarının 3-G özelliğinin olması ve oyun imkânı sağlaması gibi teknik özelliklere daha çok önem atfetmektedirler'.

Ankara Üniversitesinde Çiller Dursun danışmanlığında Yeliz Dede Özdemir tarafından 2019 yılında tamamlanan "Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye'de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri" başlıklı doktora tezi⁵¹, 'toplumsal ve kültürel bağlamda, akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımına odaklanarak, hem Türkiye'de ihmal edilmiş bir alan olan mobil medya çalışmalarına bir katkı sağlamayı hem de bu telefonların toplumsal cinsiyet dinamiklerine odaklanmayı' amaçlamaktadır. Tezin kapsamı 'teknolojiye toplumsal yaklaşımlar, teknolojiye feminist yaklaşımlar ve evcilleştirme kuramının sağladığı analitik ve teorik perspektif temelinde, oluşmaktadır. Çalışmada, sosyal medyanın erkeklerin kendilerini rahatça ifade etmelerinin bir alanı olduğu görülürken, kadınlar için yine bir otosansür mekanizmasının işlediği, müdahalelerin olduğu, hesap vermenin devam ettiği ve birçok baskı mekanizmasının işlediği bir alan olarak kalmaya devam ettiği' sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Medya ve iletişim çalışmaları, yeni iletişim teknolojileri özelinde son yarım yüzyılda yapılan doktora tezlerinin temel künye bilgileri ile konu, kapsam, yöntem ve sonuçlarına ilişkin bulgular yukarıda özetlenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan 22 doktora tezinde daha çok iletişim teknolojilerinin teknik değişimi, bireysel ve toplumsal değişime etkileri, sonuçları, kullanıcıların bu teknolojiler ile ne yaptığı vb. konular etrafında yürütüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Tezlerin günümüzde gelişen ileri teknolojiler (yapay zeka, robotik, genetik vb.) ile insanın evren içerisindeki varoluşsal yeri ve boyutlarına ilişkin bir tartışma yürütmedikleri sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte tezlerde gerek teknolojinin tarihî serüveni ile gerek günümüzde yapay zeka teknolojisi gibi ileri teknolojileri merkeze alan kimi konu ve başlıklara ilişkin araştırmalar yürütülmüştür. Bununla birlikte, insanın varoluşsal durumunu merkeze alarak adalet, özgürlük, ahlak, erdem, inanç, duygu gibi daha varoluşsal hususlara ilişkin bir tartışma yürütülmemektedir.

Medya ve iletişim çalışmaları üst başlığında, yeni iletişim teknolojileri özelinde son yarım yüzyılda yürütülmüş doktora tezlerinin merkeze alındığı bu çalışmada teknoloji ve insan ilişkilerinin varoluşsal izi sürülmektedir. Bu anlamda araştırmamıza konu olan çalışmaların Türkiye'de 'medya ve iletişim' çalışmalarına ilişkin hatırlattığı temel bazı konuların alana katkısı itibarıyla tartışılması gerekmektedir.

51 Yeliz Dede Özdemir, "Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye'de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Türkiye’de medya ve iletişim çalışmaları, yeni iletişim teknolojileri özelinde teknoloji-insan ilişkilerinin varoluşsal boyutlarının nasıl işlendiği, mevcut doktora tezleri örneğinde verilmektedir. Alanda yapılmış bu tezlerle birlikte çalışmamız, odağında yer alan teknoloji-insan ilişkilerinin varoluşsal boyutlarının dünyada halihazırda hangi tartışmalar etrafında yürütüldüğüne ilişkin kısa bir tartışma ile katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Böylece hem ülkemizde ilgili alana katkı sunmayı, hem de bundan sonra bu alanda yürütülecek çalışmalarda insanlığın ortak konusu olarak teknoloji-insan ilişkilerinin farklı boyutlarının çalışılmasına katkı sunmuş olacaktır.

Günümüzde ileri teknolojinin gücü, kapasitesi, değişim hızı karşısında insanın bariz biçimde tarihsel rolünden geri çekildiği bir gerçeklik yaşandığının altı çizilmelidir. “20. yüzyılın sonlarına ait makineler, doğal ile yapay, zihin ile beden, kendi kendini geliştiren ile tasarlanmış arasındaki farkı, organizmalar ile makineler arasındaki pek çok başka ayrımla beraber baştan aşağı muğlak hale getirdi. Makinelerimiz rahatsız edici şekilde hayat doluyken, biz korkutucu ölçüde atılız”.⁵² Bu gerçeklik sadece gelişen teknoloji karşısında insanın akıl ve emek gücünün değersizleşmesi değil; bizzat insanın adalet, özgürlük, ahlak, erdem, inanç, duygu gibi daha varoluşsal hususlarda bir çözülmeye işaret etmektedir. Bu bakımdan XX. yüzyıl Batı dünyasında teknoloji ve insan ilişkisinin varoluşsal boyutlarına ilişkin tartışmalar farklı dönem ve isimler üzerinden takip edilebilir. Teknoloji ve insan ilişkisinin bu zor ve çözücü doğasını Lewis Mumford daha XX. yüzyılın başında şu ifadelerle dile getirmektedir:

Tarihin yerine mekanik ya da iki-yönlü zamanı, yaşayan bedeninin yerine teşhir edilen cesedi, gruplar halinde bulunan insanların yerine ‘bireyler’ olarak adlandırılan yerinden sökülüp çıkarılmış birimleri ya da genel olarak erişime kapalı, karmaşık ve organik bir bütünü oluşturan şeylerin yerine mekanik olarak ölçülebilen veya yeniden üretilen şeyleri koymak, kısıtlı bir pratik kontrol elde etmek için hakikati ve hakikate dayalı olan daha geniş çaplı verimliliği gözden çıkarmak demektir.⁵³

Gerek Mumford’ın geçen yüzyılın başında teknolojinin temel belirlenimlerini dile getirdiği ifadeler, gerekse Haraway’in daha postmodern bir dünyayı tahayyül ederken kurduğu cümleler, teknoloji ve insan ilişkisinin varoluşsal düzlemde önemli bir tartışmaya karşılık geldiğine işaret etmektedir. Aynı şekilde yüzyılın başında yaşamış Edmund Husserl (1859-1938) ve yüzyılın neredeyse büyük çoğunluğunu tecrübe etmiş Martin Heidegger (1889-1976) gibi isimler, teknoloji ve insan ilişkisini aynı şekilde varoluşsal boyutlarıyla ele alan isimlerdir. Hatta günümüzde posthümanizm, transhümanizm tartışmalarında da aslında teknoloji ve insan

⁵² Donna J. Haraway, *Başka Yer*, çev. Güçsal Pusar, İstanbul: Metis Yay., 2010, s. 50.

⁵³ Mumford, *Teknik ve Uygurluk*.

ilişkisinin varoluşsal boyutları tartışılmaktadır. Bu anlamda ileri teknolojilerin, özellikle yapay zeka teknolojisinin; insanı, düşünceyi, duyguyu, ahlaki, inancı vb. varoluşsal hemen her şeyi paranteze alarak insanın varoluşsal durumunu tartışmaya açan Raymond Kurzweil⁵⁴ (2016), Donna Haraway⁵⁵ (2010), Nick Bostrom⁵⁶ (2019) vb. isimler de söz konusu bu ilişkiye işaret etmektedirler. Özetle Batı’da XX. yüzyıl boyunca ara ara tartışılan teknoloji ve insanın varoluşsal ilişkisi, genel anlamda sosyal bilimlerin, özelde ise medya ve iletişim çalışmalarının dün olduğu gibi, bugün de bir biçimde tartışma konusu olduğuna işaret etmektedir. Özellikle son dönem postmodern, post-truth, transhümanizm veya posthümanizm vb. tartışmalarda insanın evren içerisinde ve teknoloji karşısındaki konumlandırılışı daha açıkça görülmektedir. İnsanın varoluşsal açıdan yaşadığı kriz ve evren içerisindeki iradi pozisyonun yeniden tanımlandığı/tasarımlandığı bu konumlanış, insan olmanın veya insan olma fikrinin aşılması gerektiğine işaret etmektedir.

Teknoloji ve insan ilişkisinin varoluşsal boyutlarını birçok eserinde çarpıcı üslubu ile dile getiren Raymond Kurzweil⁵⁷, XXI. yüzyılın ortalarından itibaren teknolojinin, insanın/insanlığın gelişiminin çok daha ötesinde bir dünyanın kurulmasına öncülük edeceğini belirtmektedir. Günümüzde yeni iletişim teknolojilerini bu sürecin ilk aşamalarından kabul ederek, bir sonraki aşamayı “tekillik” olarak kavramsallaştıran Kurzweil⁵⁸ şöyle devam etmektedir;

Tekillik biyolojik bedenlerimiz ve beyinlerimizin söz konusu kısıtlamalarını aşmamızı sağlayacak. Yazgımıza karşı güç kazanacağız. Ölümlülüğümüz kendi elimizde olacak. Dilediğimiz kadar yaşayabileceğiz (bu, sonsuza kadar yaşayabileceğimizi söylemekten biraz farklıdır). İnsan düşüncesini tam olarak anlayacak, kapsamını büyük çapta açıp genişleteceğiz. Zekamızın biyolojik olmayan bölümü, bu yüzyılın sonunda salt insan zekasından trilyon kere trilyon kat daha güçlü olacak.

Raymond Kurzweil’in teknoloji ve insan ilişkisinin geleceğine ilişkin özetlediği bu çerçevede, hepimiz adına varoluşsal ölçekte bir tartışmanın yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Zira insanlığın ortak bir konusu olarak teknoloji-insan konusu sadece ileri mühendisliğin sınırlarına havale edilecek bir konu olmaktan uzaktır. Ayrıca farklı, özgün, zengin tarihsel ve kültürel mirasa sahip bir toplum olarak Türkiye’nin teknoloji ve insan ilişkilerini yeniden yorumlayacak entelektüel bir potansiyele sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin

54 Ray Kurzweil, *İnsanlık 2.0; Tekillığe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*, İstanbul: Alfa Yay., 2016.

55 Haraway, *Başka Yer*.

56 Nick Bostrom, *Süper Zeka: Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yay., 2019.

57 Kurzweil, *İnsanlık 2.0*.

58 Kurzweil, *İnsanlık 2.0*, s. 22.

bu dönemde nerede ve nasıl konumlanması gerektiğini Erol Göka⁵⁹ aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

Mevcut “tartışmaları bir kenara bırakıp bir an önce ‘posthümanizm’, ‘transhümanizm’ tartışmalarında yerimizi almak durumundayız. Zira inançlara kökten karşı, saldırgan yeni seküler kimliğin temeli olan militan maddecilik artık yakıtını büyük ölçüde buralardan sağlıyor ve hızla yaygınlaşarak teknomedyatik dünyanın hâkim ideolojisi haline geliyor. Teknomedyatik dünyaya barış, huzur ve vicdanın kaynağı olan maneviyat, gelenek ve insanlık mirası adına yapıcı bir müdahale gerekiyor.”

Özetle bütün bu tartışmaların sonucunda günümüzde teknoloji ile insanı yerli yerine oturtacak ve her ikisini varoluşsal düzeyde yeniden kavrayacak bir sorgulamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Alan R. Drengson’ın⁶⁰ modern dünyanın teknoloji ile kurulan ilişkisinin dört yaklaşım (a. Teknolojik anarşi, b. Teknofili, c. Teknofobi, d. Uygun teknoloji) üzerinden okunabileceğini belirtmektedir. Bu anlamda ihtiyaç duyulan, makul ve rasyonel bir yaklaşım olarak “uygun teknoloji yaklaşımı” çerçevesinde belirttiği ifadeler, teknoloji ile nasıl bir ilişki kurulabileceğine ilişkin bir çerçeve sunabilir:

Teknolojiyle ilişkimiz nasıl olacak? Onu nasıl tanımlamalıyız? Bu ve benzeri temel sorular, kendilerini bilincimizin dikkatine sunarlar. Böylece, mevcut politika hakkında varsayımlarda bulunabilir ve insani şartlara göre bunları değerlendirebiliriz. Sonuç olarak, uygun teknoloji, teknolojiyle olan ilişkimizi, kusursuz bir şekilde kavradığımız ve özgürce tercih ettiğimiz kalıcı değerlerin yerleşmesine vesile olacak şekilde dönüştürmeyi amaçlar.⁶¹

Özetle günümüzde medya ve iletişim çalışmalarının odağında daha çok yer alan teknoloji-insan ilişkisi çerçevesinde Türkiye’de mevcut alan yazınının dil, kavram, kurum, müfredat dahil olmak üzere mevcut müktesebatın kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesi ve yeniden yazılması önem arz etmektedir. Bu anlamda alanın dünyada mevcut tartışmaları da bünyesine katarak zenginleşmesine, medya ve iletişim çalışmalarının farklı disiplinlerle ortak çalışmalar yürüterek zenginleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Daha özeldense teknoloji, teknoloji-insan, iletişim teknolojileri gibi temel kavramların soykütüğüne ilişkin etraflı bir okumaya ihtiyaç bulunmaktadır.

59 Erol Göka, *İnternet ve Psikolojimiz*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.

60 Alan R. Drengson, “Dört Teknoloji Felsefesi”, çev. Mehmet Önal, *Uluslararası Beytülhikme Felsefe Dergisi*, 2010, c. 10, sy. 1, s. 331-354, Doi: 10.18491/beytuhikme.1532.

61 Drengson, “Dört Teknoloji Felsefesi”, s. 331-354.

Kaynakça

- Adaklı, Gülseren, *Türkiye’de Medya Endüstrisi, Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ankara: Ütopya, 2006.
- Akbulut, Y., “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”, *Veri Çözümleme Teknikleri* içinde, Ali Şimşek (ed.), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay., 2018.
- Anık, C., *Bilgi Fabrikaları ve Müşteriler*, Ankara, Altınküre Yay., 2003.
- Anık, C., *Dijital Medyanın Ekonomi Politigi*, Ed. Cengiz Anık, Ankara, Nobel Yay., 2020.
- Aydeniz, H., “Türkiye’de Medya ve İletişim Çalışmalarına İlişkin Bir Çerçeve ve Yeni Yönelimler”, *Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler* içinde, Lütfi Sunar (ed.), İstanbul: Nobel Yay., 2015.
- Aydın, S. İ., “Gerçekliğin Yeniden İnşasında Teknoloji Pazarlaması: Transhümanizme ve Posthümanizme Dair Bir Analiz”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Bal, E., “Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Barnett, S. J., *Aydınlanma ve Din*, çev. Halime Emektar, İstanbul, Hece Yay., 2017.
- Baron, S. W., *Modern Milliyetçilik ve Din*, çev. Mehmet Özay, İstanbul, Açılım Kitap, 2007.
- Başaran, F., “Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye’de ve Avrupa Birliğinde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırılmalı Çözümlemesi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Başaran, F., *İletişim ve Emperyalizm; Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi-Politigi*, İstanbul, Ütopya Yay., 2015.
- Baştan, S., “Yeni İletişim Teknolojilerine Örgüt Yapısı İçinde Uyum Sorunu”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Berman, M., *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ, Ümit Peker, İstanbul: İletişim Yay., 2004.
- Bostrom, N., *Süper Zeka: Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yay., 2019.
- Cohen, L., L. Manion ve K. Morrison, *Research Methods in Education*, 6th ed., New York: Routledge, 2007.
- Çağıl, A., *Sosyal Medya ve Dijital Pazarlama*, İstanbul: Dikeyksen Yay., 2017.
- Çakır, M., *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü*, İstanbul: Ütopya Yay., 2014.
- Dede Özdemir, Y., “Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye’de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri”, Doktora tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Dikmen, Ş., “Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Yeni Medya Yapılanması Televizyon ve Teknoloji Ekseninde Eleştirel Bir Değerlendirme”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Düzdağ, E., *Üstad Ali Ulvi Kurucu- Hatıralar*, İstanbul: Med Kitap, 2010.

- Drengson, A. R., “Dört Teknoloji Felsefesi”, çev. Mehmet Önal, *Uluslararası Beytülhikme Felsefe Dergisi*, 2020, c. 10, sy. 1, s. 331-354, Doi: 10.18491/beytulhikme.1532.
- Durdağ, B., “Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisi: Toplumsal Başkaldırı Momentinde Karşı-Hegemonik İletişim Platformları/Medyaları”, Doktora tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Ertugay, F., *Türk Modernleşmesi- Nesnelere ve Semboller*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021.
- Ertunç, A. C., *Cumhuriyetin Tarihi*, İstanbul: Pınar Yay., 2000.
- Fidan, Z., “Siyasal İletişim Kampanyalarında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: 2015 Genel Seçimleri Dönemi Web Sayfaları ve Sosyal Medya Kullanımları”, Doktora tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Frankl, G., *Batı Uygarlığı*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Açılım Kitap, 2003.
- Geray, H., “Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Girişinin Toplumsal Boyutları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.
- Gilson, R., *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, çev. Şamil Öcal, İstanbul: Açılım Kitap, 2005.
- Göka, E., *İnternet ve Psikolojimiz*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2017
- Gökçe, O., *İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.
- Cıvaş, G., “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında İletişim Özgürlüğü ve Türkiye’de İnternet Düzenlemeleri”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Guenon, R., *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. Mahmut Kanık, İstanbul: İnsan Yay., 2016.
- Güngör, N., *Cumhuriyet Döneminde İletişim; Kurumlar, Politikalar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010.
- Güz, N., ‘Cumhuriyet Döneminde İletişim’, *Cumhuriyetin 80.Yılı Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, yayına haz. Hale Şıvgın, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını, 2006.
- Habermas, J., *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yay., 2010.
- Haraway, D., *Başka Yer*, çev. Güçsal Pusar, İstanbul: Metis Yay., 2010.
- Hazard, P., *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, İstanbul: Ötüken Yay., 1999.
- Horkheimer, M. ve T. W. Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Oğuz Özügül, İstanbul: Kabcacı Yay., 1995.
- Hülür, H. ve C. Yaşın, *Yeni Medya; Kullanıcının Yükselişi*, Ankara: Ütopya Yay., 2016.
- Karaduman, M., “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Haber Üretim Süreci ve Haberin Yapısı: Doğan ve Doğuş Grubu Örneği”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Kejanlıoğlu, D. B., *Türkiye’de Medyanın Dönüşümü*, Ankara: İmge Yay., 2004.
- Kejanlıoğlu, D. B. (Ed.), “Ünsal Oskay ile Görüşme”, *Zamanın Tozu Frankfurt Okulu’nun Türkiye’deki İzleri* içinde, Ankara: DE Ki Basım Yayın, 2011, s. 613-621.
- Krippendorf, K., *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology (2nd ed)*, Thousand Oaks, CA: Sage Pub., 2004.
- Küçükcardar, M., “Bilişim Çağında Teknoloji Bağımlılığı ve Dijital İstila Üzerine Bir Araştırma”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

- Kurzweil, R., *İnsanlık 2.0; Tekillığe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*, İstanbul: Alfa Yay., 2016.
- Kutlu, T. Ö., “Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Yeni Gazeteci Kimliği”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Lefebvre, H., *Diyalektik Materyalizm*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Sel Yay., 2018.
- Martin Heidegger, *Teknik ve Dönüş Özdeşlik ve Ayrım*, çev. Necati Aça, Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2019
- Mayring, P., *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş; Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*, çev. A. Gümüş, S. Durgun, Ankara: Bilgesu Yay., 2011.
- McLuhan, M., *Gutenberg Galaksisi; Tipografik İnsanın Oluşumu*, çev. Gül Ç. Güven, İstanbul, YKY, 2014.
- Morva, O., *Chicago Okulu*, İstanbul: Doruk Yay., 2013.
- Mumford, L., *Teknik ve Uygartlık*, çev. Emre Can Ercan, İstanbul: Açılım Kitap, 2017.
- Oskay, Ü., *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, İstanbul: Der Yay., 2000.
- Özçağlayan, M., *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*, İstanbul: Alfa Yay., 1998.
- Başkaya, Z., “Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Özçetin, B., *Kitle İletişim Kuramları; Kavramlar, Okullar, Modeller*, İstanbul: İletişim Yay., 2018.
- Özel, S., “Sayısal İletişim Teknolojileri ve Yurttaş Gazeteciliği: Haber Portallarında Görüntülü Haber Akışına Kullanıcıların Yaklaşımı”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Öztürk, S., *Türkiye’de İletişim Sosyolojisinin Kaynakları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011.
- Safa, H. H., “Biyopolitikanın Yeni İletişim Teknolojileri Üzerinden İnşası: Biyopolitika”, Doktora tezi, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi, 2020.
- Soyuer Özgür, B., “Yeni Görsel Kültür: Yeni Teknoloji İle Üretilen Görsel Nesnelere Ontolojisi Üzerine Bir İnceleme”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Şentürk, R., *İletişim ve Televizyon Teorileri*, İstanbul: Küre Yay., 2017.
- Timisi, N., *Dijital: Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler*, İstanbul: Kalkedon Yay., 2016.
- Timisi, N., *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Ankara: Dost, 2003.
- Topçu, N., *Yarıncı Türkiye*, İstanbul: Dergah Yay., 2013.
- Tokgöz, O., *Televizyon Reklamlarının Anne-Çocuk İlişkisine Etkisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1982.
- Toprak, A. vdğr., *Toplumsal Paylaşım Ağı; Facebook, Görülüyorum Öyleyse Varım*, İstanbul: Kalkedon Yay., 2009.
- Uğurlu, E.G., “Yeni İletişim Teknolojilerinde Etkileşimlilik ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Etkileşimli İletişim Ortamları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

- Yavuz, B., "Yeni İletişim Ortamı Olarak Mobil İletişim Teknolojilerinin Pazarlama İletişimi Etkinliğini Arttırmada Bağlam Temelli Kullanımı", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Yaylagül, L., *Kitle İletişim Kuramları; Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul: Dipnot Yay., 2006.
- Yumurtacı, O., "Üniversite Öğrencilerinin Mobil İletişim Teknolojileri Hakkındaki Algılamaları", Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Zijderveld, A. C., *Soyut Toplum*, çev. Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yay., 1985.